

הרב אלקלעי ומהפכת התשובה – השיבה לארץ

המהפכנות ההלכתית, המחשבתית וההיסטורית של הרב אלקלעי ניכרת במיוחד בפירושו לפרשת התשובה שבתורה (דברים ל), ובהגדרותיו למושג התשובה בהלכה ובהיסטוריה. פרשת התשובה ומושג התשובה היו לציר מרכזי בתפיסתו הכוללת ובפעולתו המעשית. החיבור 'פתח כחודה של מחט' יוחד כולו לפירושו המהפכני, אך אפשר למצוא התייחסות די רחבה לנושא גם בחיבורים רבים אחרים, באשר זהו ציר מרכזי בהגותו ובדרכו, כאמור. בשער ההוצאה הראשונה נדפסה כותרת, שהיא תמצית חידושו:

לנרסה להדפסה

רב יהודה אלקלעי כתב בלשון הרבנית היפה שהייתה נהוגה בימיו, בפרט בין רבנים ספרדים – לשון דרשנית, ספוגה מקראות ומדרשים, הלכה, אגדה, וקבלה, לשון זורמת ונלהבת. אולם הרב אלקלעי היה חדשן מופלג כמעט בכל תחום שנגע בו, החל מן החובה ללמוד וללמד לרבים כללי הדקדוק, חוקי הלשון ודרכי לימודה[1], דרך החובה לצאת מן הגלות בהיקף נרחב על ידי ארגון אסיפה כללית לכל יהודי העולם, ועד להצעה של ביטול המנהגים הנפרדים בתפילה ובעבודת ה', כדי שכל ישראל יוכלו להתפלל יחד 'כמנהג ישראל'; כלשונו:

"ולא תהיה תורתנו ועבודת א-לוהינו מנהג ספרד, אשכנז, פולין, צרפת, איטליא, וכדומה – כי אם מנהג ישראל. תורה אחת ומשפט אחד."

(סוף 'פתח כחודה של מחט', כתבי הרב אלקלעי, כרך ב', עמ' 353)

במקום אחר מוצא הרב אלקלעי "עוד רעה חולה בינינו", כי אפילו בקריאת התורה ובתפילה אנו מחולקים במבטא ובהגייה. הוא מפרט את ההבדלים בין ספרדים לאשכנזים, ומוסיף:

"מי יודע איזה יכשר, הזה או זה?! – אבל על כל פנים בוודאי הגמור לא לרצון ה' הוא שכל כך נהיה מחולקים ומפורדים, שלא נוכל לקרוא פסוק אחד, או דיבור אחד כאחד, או להתפלל יחד! וזה אינו עיקר מעיקרי התורה שאין לשנות! אבל אין ביד איש אחד לתקן את המעוות הזה, עד שתשוב העטרה ליושנה וימונו זקנים בעלי תושייה, שמהם תצא תורה לכל ישראל".
(כתבי הרב אלקלעי, כרך א', עמ' 247)

המהפכנות ההלכתית, המחשבתית וההיסטורית של הרב אלקלעי ניכרת במיוחד בפירושו לפרשת התשובה שבתורה (דברים ל), ובהגדרותיו למושג התשובה בהלכה ובהיסטוריה. פרשת התשובה ומושג התשובה היו לציר מרכזי בתפיסתו הכוללת ובפעולתו המעשית. החיבור 'פתח כחודה של מחט'[2] יוחד כולו לפירושו המהפכני, אך אפשר למצוא התייחסות די רחבה לנושא גם בחיבורים רבים אחרים, באשר זהו ציר מרכזי בהגותו ובדרכו, כאמור. בשער ההוצאה הראשונה נדפסה כותרת, שהיא תמצית חידושו:

"הפותח יד בתשובה, אל ארץ טובה ורחבה, זוהי ביאה, זוהי שיבה, לתת לכם אחריות ותקווה, ארפא משובתם אוהבם נדבה, ולא יוסיפו לדאבה, השיבנו ה' אליך ונשובה"

כדרך למדנים, פותח הרב אלקלעי בקושיא על הרמב"ם: [4]

"מפני מה מנה... את מצוות התשובה כלאחר יד: כשיעשה תשובה חייב להתוודות... היה לו לומר: מצוות עשה שישב האדם אל ה' א-להיו...?"

על זה הוא משיב שפסוקי התורה (בפרט בספר דברים ובפסוקי הנביאים וגם בדברי חז"ל), ולשון הרמב"ם[5] – כולם מדברים על תשובה מופלגת, שתתרחש באחרית הימים, "ולכן מנה רבנו את הווידוי שהוא מגדרי התשובה למצוות עשה" (קבועה), ופסוקי התורה שאירם כהבטחה לעתיד.

בשלב השני הוא מוסיף להקשות מדוע "תלה הכתוב את התשובה באחרית הימים [והרי] מצוות התשובה נוהגת בכל יום – ישוב היום שמא ימות למחר?" – וכאן הוא מגיע, בלשון תורנית רגילה ופשוטה, לעיקר חידושו הנועז והמפתיע (אפילו כיום):

"ולכן נראה לי לתרץ כי שתי תשובות הן – תשובה פרטית ותשובה כללית".

(פתח כחודה של מחט, שם, עמ' 323)

מה שהרבו לעסוק במושגי התשובה ובהלכותיה, מימי חז"ל ועד לאחרונים, כל זה נכנס במסגרת המושג 'תשובה פרטית', ואילו 'תשובה כללית' היא 'השיבה לארץ ישראל' של העם כולו, ולכן היא תתרחש ב'אחרית הימים'[6]

באבחת לשון של הגדרה חדה הפך הרב אלקלעי את מושגי התשובה והגאולה על פיהם: הגאולה תלויה אמנם בתשובה, אך לא בתשובה פרטית כי אם בתשובה הכללית, ולאמתו של דבר הן זהות – "זוהי ביאה וזוהי שיבה".

ובלשוננו:

"תשובה פרטית, רוצה לומר, שישוב החוטא מחטאו על פי גדרי התשובה אשר גבלו הראשונים, הלא הם כתובים בספר 'הרוקח', ובספר 'ראשית חכמה', ובספר 'חכמת הלבבות', ודומיהן. התשובה הזאת קדמה לעולם, כדאיתא ב[תלמוד בבלי מסכת] נדרים דף לט ע"ב: 'תניא, שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם, ואלו הן – התורה והתשובה, וגן עדן וגיהנום, וכסא הכבוד, בית המקדש ושמו של משיח'. ועוד כמה וכמה מאמרי תשובה לחז"ל, הלא בספרתם. ולזאת תקרא תשובה פרטית מפני שנצרכת בפרטים, לכל איש ואיש התשובה כפי חטאו – לפי כובד עוונו כך משקל תשובתו." [7]

"אבל התשובה הכללית רוצה לומר, שישובו כל ישראל על ה' א-להינו לארץ נחלת אבותינו, כי הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו א-לוה,